

EVALUAREA CARACTERISTICILOR PSIHICE ȘI PSIHOMOTRICE ALE TINERILOR AFLAȚI ÎN RISC DE EXCLUZIUNE SOCIALĂ

Rezumat

Evaluarea caracteristicilor psihice și psihomotrice ale tinerilor aflați în pericol de excluziune socială reprezintă un demers științific inclus într-o cercetare mai amplă, realizată în cadrul proiectului „Strategii pentru viitor, strategii pentru tineri”.

Dezvoltarea capacității psihomotorii, creșterea eficienței comportamentului motor, educarea modalităților de a reacționa, reprezintă elemente de bază ale creșterii eficienței personale și, ca urmare, a capacității de integrare socială. Cercetarea prezentă a avut drept scop cunoașterea caracteristicilor psihice și psihomotorii ale grupului-țintă principal, în vederea elaborării strategiei de intervenție în reducerii riscului de excluziune socială și a dezvoltării capacității de integrare socială prin sport. În acest sens, strategia de evaluare a caracteristicilor psihice și psihomotrice a urmărit elemente puternic implicate în eficiența personală (școlară, profesională, etc) precum: stilul de comunicare și modalitatea de a reacționa, caracteristici ale reactivității (timpul de reacție simplu și timpul de reacție de discriminare), eficiența în timp a stării de vigilență, rezistența nervoasă, nivelul stabilității comportamentale în condiții de monotonie și apariția factorilor perturbatori, eficiența perceptiv-motorie, capacitatea de învățare perceptiv-motorie, coordonarea ochi-mână etc. Realizarea profilului psihomotor pune în evidență punctele tari ale persoanei (ce pot fi utilizate ca resurse pentru optimizarea personală) și a punctelor slabe ce pot constitui obiective ale strategiei viitoare de intervenție în vederea integrării sociale prin sport.

1. Introducere

Acest studiu reprezintă o cercetare-pilot realizată în cadrul proiectului „Strategii pentru viitor, strategii pentru tineri”. Aceasta a avut drept scop verificarea strategiei de testare psihologică, prin care se realizează evaluarea caracteristicilor psihice și psihomotorii ale tinerilor. De asemenea urmărim să evaluăm capacitatea instrumentelor de psihodiagnostic utilizate în cadrul strategiei de testare psihologică de a genera un profil psihomotor eficient ca bază pentru elaborarea intervenției instructiv-educative în vederea reducerii riscului de excluziune socială și a dezvoltării capacității de integrare socială prin sport.

Manifestările motrică și psihică sunt elemente fundamentale ale adaptării ființei umane, deci și ale integrării sociale

“Achizițiile în planul comportamentului motor constituie premise în dezvoltarea celorlalte tipuri de comportamente, în aceeași măsură în care întârzierile în dezvoltarea achizițiilor motorii pot frâna formarea și dezvoltarea abilităților caracteristice acestor comportamente” (Horghidan V., 2000; 8)

De aceea nivelul psihomotor al persoanei condiționează în mare măsură eficiența personală (performanța școlară, profesională etc) și, ca urmare și capacitatea acesteia de integrare socială.

Intervenția psihopedagogică la nivelul comportamentului motor și psihomotor are efecte:

- pe de o parte pentru dezvoltarea propriului “bagaj” motric;
- pe de altă parte în ceea ce privește dezvoltarea acelor componente motrice incluse în pattern-ul instrumental necesar construcțiilor operaționale la nivelul celorlalte tipuri de comportament: cognitiv, verbal, afectiv, autoservire și socializare

1.1. Ipoteza:

Strategia de evaluare psihologică elaborată oferă posibilitatea realizării profilului psihomotor necesar în vederea conceperii intervenției psiho-pedagogice pentru dezvoltarea capacității de integrare socială prin sport a studenților UNEFS aflați în risc de excluziune socială.

1.2. Participanții la studiu

Subiecții acestei cercetări sunt 25 de studenți UNEFS (11 băieți și 14 fete), înscriși în proiectul „Strategii pentru viitor, strategii pentru tineri”, datorită faptului ca au un potențial risc de excluziune socială, ca urmare a situației materiale deficitare

2. Materiale și metode

Testele psihologice incluse strategiei de evaluare psihologică fac parte din sistemul PsiSelteva elaborat de RQPlus, etalonat pe populația românească și destinat evaluării capacităților de integrare și de menținere a eficienței operative și rezolutive în diverse activități profesionale (inclusiv în activități profesionale care se desfășoară în condiții de risc și periculozitate). Toate testele psihologice din cadrul PsiSelteva utilizate în cercetarea prezentă se aplică computerizat, însă, în cadrul testării computerul a îndeplinit doar rolul de suport. Participanții nu au oferit nici un răspuns la probele desfășurate și vizualizate pe monitorul computer-ului utilizând tastatura ori mouse-ul. Astfel, sportivii au fost solicitați să utilizeze manete, pupitru cu butoane și pedaliere. Toate testele din cadrul sistemului de testare PsiSelteva sunt acreditate de Colegiul Psihologilor din România

Testul “Timp de reacție simplu TRS” - Testul are drept scop diagnostic măsurarea timpului de reacție simplu. De asemenea, oferă indicii privind caracteristici ale percepției, atenției, a coordonării ochi-mână, indicii care contribuie la realizarea profilului psihomotor.

Conform RQPlus (2012)¹ Testul TRS este conceput sub forma unui model dinamic alcătuit din 50 de secvențe și se desfășoară în regim de timp impus. Sarcina subiecților constă în emiterea unui răspuns prestabilit la apariția unui stimul-semnal (cerc roșu) și se desfășoară în regim de timp impus. Pentru aplicarea testului este necesar un dispozitiv de răspuns: manetă. Scorarea este oferită de program, imediat după terminarea testului. Raportul oferă scoruri brute și scoruri calculate statistic raportate la un etalon organizat în cinci clase normalizate.

Testul „Timp de reacție de discriminare TRD” are drept scop diagnostic evaluarea eficienței în timp a stării de vigilență și a timpului de reacție de discriminare. De asemenea, mai oferă indicii privind caracteristici ale percepției, atenției, memoriei, capacității de învățare perceptiv-motorii, a capacității de integrare în sarcină, a coordonării ochi-mână.

Conform RQPlus (2012), testul se prezintă sub forma unui model dinamic alcătuit din 100 de secvențe. Sarcina subiectului constă în a discrimina între stimulul vizual semnificativ (pătratul roșu) și stimulul vizual ne semnificativ (pătrat verde, pătrat galben, cerc roșu, cerc verde, cerc galben, triunghi roșu, triunghi verde sau triunghi galben) și de a emite răspuns (tip reacție motorie) la apariția stimulului – semnal seminicativ (pătratul roșu) Acestea apar în centrul imaginii de pe monitor, la intervale de timp aleatorii și în succesiune imprevizibilă. Maneta este dispozitivul de răspuns. Scorarea este oferită de program, imediat după terminarea testului. Raportul oferă scoruri brute și scoruri calculate statistic raportate la un etalon organizat în cinci clase normalizate.

Testul “Rezistență nervoasă RNE” are drept scop diagnostic evaluarea rezistenței nervoase precum și nivelul stabilității comportamentale în condiții de monotonicitate și apariția factorilor perturbatori. De asemenea, testul mai oferă indicii privind caracteristici ale percepției, vigilenței, atenției, coordonării ochi – mână, proptitudinii reacțiilor, capacității de învățare, capacității de integrare în sarcină, rezistenței la factori perturbatori, raportului excitație – inhibiție.

Conform RQPlus (2012) pe ecranul monitorului sunt afișate două semne "atenție pericole" (cercuri de culoare roșie cu semnul exclamării) plasate stânga (fig.1) sau dreapta, un dreptunghi cu trei cercuri colorate (verde în stânga, roșu în centru și galben în dreapta) și o fereastră de atenționare la eroare. Dispozitivul de răspuns este format din: o manetă și ansamblu pedalier (două pedale). Sarcina subiectului constă în emiterea de răspunsuri prin apăsarea butonului manetei din stânga la dispariția semnalului de culoare roșie din centrul dreptunghiului cu 3 culori și în emiterea de răspuns prin apăsarea pedalei stânga/ dreapta la apariția semnelui "atenție pericole" în partea stângă sau dreaptă.

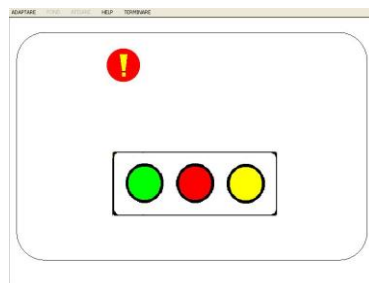

Figura 1– Item din testul computerizat RNE (rezistență nervoasă)

¹ RQPlus (2012) Manual pentru psiholog TRS

Scorarea este oferită de program, imediat după terminarea testului. Raportul oferă scoruri brute și scoruri calculate statistic raportate la un etalon organizat în cinci clase normalizate.

Testul „Urmărire dinamică TUD” are drept scop diagnostic evaluarea caracteristicilor coordonării ochi – mână. De asemenea, testul mai oferă indicii privind caracteristici ale atenției, ale coordonării membrelor superioare, ale capacității de apreciere a vitezei și distanței, vigilenței, rezistenței nervoase, rezistenței la factori perturbatori, capacității de învățare perceptiv-motorie etc.

Conform RQPlus (2013)², sarcina subiectului constă în a urmări ținta stimul-semnal prin acționarea celor 2 manete stânga/ dreapta prin menținerea acestuia în colimatoriu. Ținta este pătratul galben iar colimatorul (cel care este manipulat de subiect prin intermediul celor două manete) este pătratul roșu.

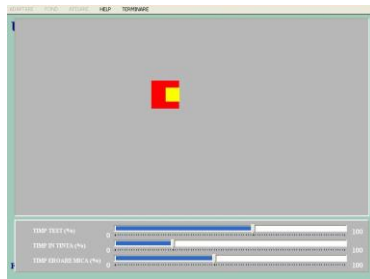

Figura 2 – Item din Testul „Urmărire dinamică TUD”

Scorarea este oferită de program, imediat după terminarea testului. Raportul oferă scoruri brute și scoruri calculate statistic raportate la un etalon organizat în cinci clase normalizate.

Chestionarul pentru autocunoașterea celor patru stiluri de comunicare și modalități de a reacționa: fugă, atac, manipulare, asertivitate - adaptat de M. ROCO (2001) după Chalvin³ are drept scop diagnostic evaluarea stilului de comunicare. Stilul de comunicare se referă la ansamblul particularităților de manifestare caracteristice unei persoane în actul comunicativ. Stilul desemnează: pattern-ul individual de receptare a informației; pattern-ul individual de decodificare a informației; pattern-ul individual de procesare/interpretare a informației; pattern-ul specific de răspuns.

Stilul de comunicare oferă indicii asupra modului în care subiectul structurează lumea relațiilor sociale și emite răspunsuri mai mult sau mai puțin adaptate este un indicator al modului de procesare a informațiilor și de transformare a acestor informații în fapte de comportament etc

Analiza SWOT o vom utiliza pentru a contura o viziune de ansamblu asupra grupului, pentru a face o evaluare a resurselor grupului, precum și pentru a indica direcțiile de intervenție psihopedagogică în vederea optimizării, depistate ca urmare a aplicării strategiei de testare psihologică.

3. Results

În urma aplicării testelor au fost calculați următorii coeficienți:

Table 1. Rezultatele subiecților la **Testul “Timp de reacție simplu TRS”**

Coeficient	Semnificația psihologică a coeficientului	Average	Clasa	Valoarea de semnificație a clasei	STDEV
Coeficientul Timp de reacție simplu (TRS)	Exprimă reactivitatea primară a unei persoane, măsoară viteza de transmitere a impulsului nervos.	0.176	3	Nivel mediu	0.0293
Coeficientul Performanță probă (TRS)	Se referă la raportul dintre corectitudine și timp (timpul în care subiectul a terminat proba TRS).	5.471	3	Nivel mediu	0.793

Table 2. Rezultatele subiecților la **Testul “Timp de reacție de discriminare TRD”**

² RQPlus (2013) Manual pentru psiholog TUD.

³ Roco Mihaela (2001) Creativitate și inteligență emoțională. Iași, Polirom. p.197-20

Coefficient	Semnificația psihologică a coeficientului	Average	Clasa	Valoarea de semnificație a clasei	STDEV
Coefficient Eficiență atenție / vigilență (TRD)	este un indicator global al nivelului de activare conștientă și voluntară a atenției selective.	0.82	2	Slab	0.198
Coefficient Performanță probă TRD	se referă la raportul dintre corectitudine și timp (timpul în care subiectul a terminat proba TRD)	3.787	4	Bine(deasupra nivelului mediu)	0.852
Coefficient Timp reacție discriminare (TRD)	este un indicator al eficienței funcției de discriminare; măsoară viteza de transmitere a impulsului nervos, plus timpul necesar identificării stimulului relevant.	0.255	4	Bine(deasupra nivelului mediu)	0.033

Table 3. Rezultatele subiecților la Testul „Rezistență nervoasă RNE”

Coefficient	Semnificația psihologică a coeficientului	Average	Clasa	Valoarea de semnificație a clasei	STDEV
Coefficient Eficiență perceptiv – motorie(RNE1)	eficiența cu care subiectul rezolvă sarcinile ce solicită abilități perceptiv-motorii ale testului RNE1	0.862	2	Slab (Sub nivelul mediu)	0.262
Coefficient Timp de reacție simplu(RNE1)	exprimă reactivitatea primară a unei persoane, măsoară viteza de transmitere a impulsului nervos	0.24	4	Bine (deasupra nivelului mediu)	0.062
Coefficient Performanță probă(RNE1)	se referă la raportul dintre corectitudine și timp (timpul în care subiectul a terminat proba RNE).	3.809	4	Bine (deasupra nivelului mediu)	1.539
Coefficient Rezistență la factor perturbator(RNE1)	este un indicator al capacității de organizare psihomotorie în condiții de solicitare intensă.	1.386	5	Foarte bine	1.309
Coefficient Vigilență(RNE1)	reflectă gradul de activare constantă și voluntară a atenției nespecifice, capacitatea de a detecta modificările specifice și aleatorii care au loc în conținutul sarcinii și eficiența răspunsului emis	0.854	2	Slab (sub nivelul mediu)	0.28
Coefficientul Rezistență la oboseală (RNE1)	reflectă capacitatea subiectului de a-și menține optimul funcțional sub acțiunea unor factori care pot induce stare de oboseală: durată mare a sarcinii, volumul ridicat al sarcinilor de percepție, tensiune creată de imprevizibilul sarcinilor	0.966	2	Slab (Sub nivelul mediu)	0.163
Coefficientul Inspecție câmp perceptiv(RNE1)	este un indicator al capacității de montaj atențional în sarcini cu localizare aleatorie a informației operative	0.942	5	Foarte bine	0.132
Coefficientul Capacitate de învățare perceptiv-motorie(RNE1)	este un indicator al capacității de a adapta rapid pattern-uri de mișcări (unisegmentare, bisegmentare, heterogene-multisegmentare) preexistente la condiții perceptive noi și a capacității de optimizare a acestora (creșterea preciziei noilor coordonari stabilite).	0.279	2	Slab (Sub nivelul mediu)	0.114

Table 4 . Rezultatele subiecților la Testul „Urmărire dinamică TUD”

Coefficient	Semnificația psihologică a coeficientului	Average	Clasa	Valoarea de semnificație a clasei	STDEV
Coefficient EFICIENȚĂ PERCEPTIV-MOTORIE(TUD)	eficiența cu care subiectul rezolvă sarcinile ce solicită abilități perceptiv-motorii ale testului TUD	253.6	3	Nivel mediu	22.93
Coefficient Capacitate de învățare perceptiv-motorie(TUD)	se referă la adaptarea rapidă a mișcărilor la noi solicitări acționale, la condiții perceptive noi (ce solicită coordonare ochi-mână).	2.303	3	Nivel mediu	0.364

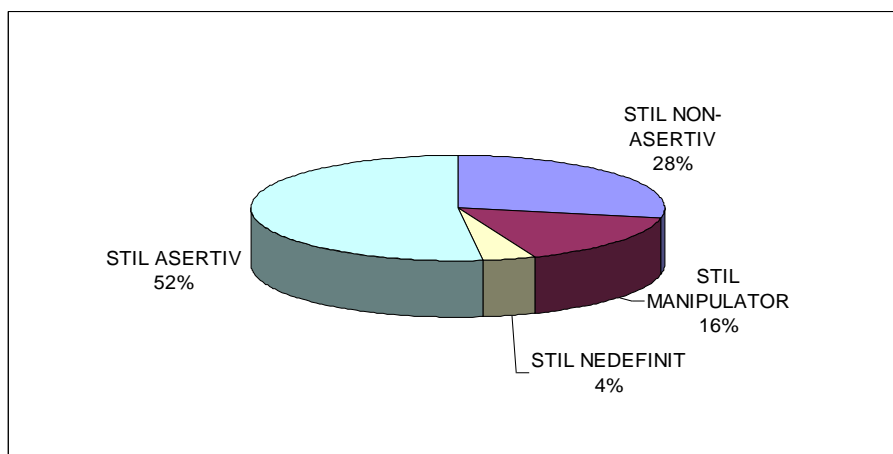
Coeficient	Semnificația psihologică a coeficientului	Average	Clasa	Valoarea de semnificație a clasei	STDEV
Coeficient Performanță probă(TUD)	se referă la raportul dintre corectitudine și timp (timpul în care a fost terminat testul de urmărire dinamică).	0.419	4	Bine (Deasupra nivelului mediu)	0.108
Coeficient Rezistență factor perturbator(TUD)	se referă la coordonarea ochi-mână în condiții de apariție imprevizibilă de stimul semnal, adică în condiții de distragere a atenției	19.86	3	Nivel mediu	6.68
Coeficient Rezistență presiune timp(TUD)	presupune reglarea voluntară a propriilor mișcări în contextul creșterii dinamicii situațiilor	0.497	4	Bine (Deasupra nivelului mediu)	0.111

În urma prelucrării rezultatelor subiecților la Chestionarul pentru autocunoașterea celor patru stiluri de comunicare și modalități de a reacționa: fugă, atac, manipulare, asertivitate - adaptat de M. ROCO (2001) după Chalvin, din totalul de 25 de subiecți, 7 (respectiv 28%) au acordat cel mai mare punctaj pentru stilul non asertiv, 4 subiecți (respectiv 16%) au ca stil dominant stilul manipulator, 1 subiect (4%) nu are încă definit un stil de comunicare (a obținut scoruri egale pentru 2 stiluri de comunicare) și 13 subiecți (52%) au un stil dominant asertiv.

Table 5. Rezultatele subiecților la Chestionarul pentru autocunoașterea celor patru stiluri de comunicare și modalități de a reacționa: fugă, atac, manipulare, asertivitate - adaptat de M. ROCO (2001) după Chalvin

Stilul dominant	Semnificația psihologică	Număr subiecți
STILUL NON-ASERTIV (atitudinea de fugă pasivă)	Comportamentul non-asertiv este un comportament de evitare a conflictelor, de „salvare a relației” renunțând la exprimarea proprie după principiul “sentimentele mele nu contează; numai ceea ce crezi și vrei tu este important”. Personalitățile non-asertive nu reușesc să aibă o bună gestionare a resurselor (energie psihică, fizică, timp, resurse materiale și financiare) și, în consecință, au o eficiență scăzută a adaptării. Sunt mai vulnerabile la stres, comportamentul non-asertiv fiind adesea acompaniat de o serie de trăiri emoționale negative precum anxietatea și frustrarea.	7
STILUL AGRESIV (atitudinea de atac)	Prin comportament agresiv – comunicarea dorințelor se face neadecvat, în dauna celorlalți, pe care îi supără, îi jignește, îi umilește. Principiul după care se derulează este “eu asta cred, acsta vreau, ceea ce vrei tu nu contează pentru mine”. El exprimă superioritate și dispreț față de ceilalți, cărora le declanșează reacții aversive, limitând adaptarea.	0
STILUL MANIPULATOR (atitudinea de manipulare)	Preferința pentru un rol de culise, de aceea, de obicei se plasează în spatele celor care dețin puterea și autoritatea. Persoanele din această categorie urmăresc să îi influențeze pe ceilalți fără a avea, însă confruntări deschise cu aceștia; dacă este nevoie își „mulează” opiniile și reacțiile după ale interlocutorului. Caută să descopere tendințele „ascunse” ale celorlalți în spatele comportamentului și afirmațiilor acestora	4
STILUL ASERTIV (atitudinea constructivă)	Asertivitatea (din engleză: „to assert” – „a se afirma”, „a-și căpăta drepturile”) este o trăsătură a personalității ce este necesar a fi investigată, dezvoltată și consolidată, nivelul asertivității corelând pozitiv cu nivelul încrederii în sine și al siguranței de sine. Persoanele asertive au capacitatea să afirme în mod direct ceea ce cred, simt și vor, într-o modalitate de comunicare ce realizează în același timp apărarea propriilor dorințe și respectul față de ceilalți. Acestei caracteristici îi este proprie o structură de trăiri pozitive, confort psihic și o modalitate de adaptare eficientă la mediul social.	13

Graficul 1. Rezultatele subiecților la Chestionarul pentru autocunoașterea celor patru stiluri de comunicare și modalități de a reacționa: fugă, atac, manipulare, asertivitate - adaptat de M. ROCO (2001) după Chalvin

Analiza SWOT:

Puncte tari – reprezintă resursele personale

Punctele slabe pot să devină obiective ale intervenției psihopedagogice

Vom considera:

- puncte tari abilitățile psihice și psihomotorii pentru care psihodiagnosticul a pus în evidență o dezvoltare deasupra nivelului mediu (respectiv clasele 4 și 5) și
- puncte slabe abilitățile psihice și psihomotorii pentru care psihodiagnosticul a pus în evidență o dezvoltare sub nivelul mediu (respectiv clasele 2 și 1).

Abilitățile pentru care s-a obținut clasa 3 sunt dezvoltate la nivel mediu și nu le considerăm nici puncte tari, nici puncte slabe.

<p>PUNCTE TARI</p> <ul style="list-style-type: none"> -Coeficient Performanță probă TRD - Clasa 4 - Bine(deasupra nivelului mediu) -Coeficient Timp reacție discriminare (TRD) - Clasa 4 -Bine(deasupra nivelului mediu) -Coeficient Timp de reacție simplu(RNE1) - Clasa 4 - Bine(deasupra nivelului mediu) -Coeficient Performanță probă(RNE1) - Clasa 4 - Bine(deasupra nivelului mediu) -Coeficient Rezistență la factor perturbator(RNE1) – Clasa 5 (Foarte bine) -Coeficientul Inspecție câmp perceptiv(RNE1) - Clasa 5 (Foarte bine) -Coeficient Performanță probă(TUD) – Clasa 4 - Bine(deasupra nivelului mediu) -Coeficient Rezistență presiune timp(TUD) - Clasa 4 - Bine(deasupra nivelului mediu) -52%dintre subiecți au un stil de comunicare asertiv, ceea ce reprezintă o premisă importantă pentru capacitatea de integrare socială și de relaționare socială. 	<p>PUNCTE SLABE</p> <ul style="list-style-type: none"> -Coeficient Eficiență atenție / vigilență (TRD)- Clasa 2 (Sub nivelul mediu) -Coeficient Eficiență perceptiv – motorie(RNE1) - Clasa 2 (Sub nivelul mediu) -Coeficient Vigilență(RNE1) - Clasa 2 (Sub nivelul mediu) - Coeficientul Rezistență la oboseală (RNE1) - Clasa 2 (Sub nivelul mediu) -Coeficientul Capacitate de învățare perceptiv-motorie(RNE1) - Clasa 2 (Sub nivelul mediu) -Situatie materială sub nivelul mediu
<p>OPORTUNITĂȚI</p> <ul style="list-style-type: none"> -Toți subiecții sunt studenți UNEFS -Toți subiecții beneficiază de burse sociale; -Participarea la proiectul „Strategii pentru viitor, strategii pentru tineri”. 	<p>AMENINȚĂRI</p> <ul style="list-style-type: none"> - risc de excluziune socială ca urmare a situației materiale deficitare

4. Discuții și concluzii

Ca urmare a Analizei SWOT realizată putem concluziona că:

Subiecții cercetării-pilot care face obiectului acestui studiu sunt studenți UNEFS care au o situație materială deficitară și din această cauză se află în risc de excluziune socială.

Fiind studenți UNEFS aceștia beneficiază de o serie de oportunități precum bursa socială.

De asemenea, programul „Strategii pentru viitor, strategii pentru tineri” reprezintă o interesantă oportunitate pentru dezvoltarea personală și dezvoltarea capacității de integrare socială.

Pe baza rezultatelor subiecților la testele psihologice s-a constatat ca, la nivelul grupului, aceștia sunt peste nivelul mediu din punctul de vedere al :

- reactivității primare (vitezei de transmitere a impulsului nervos);
- eficienței funcției de discriminare și al timpului de reacție de discriminare;
- rezistenței nervoase;
- rezistență sub presiunea timpului
- rezistenței la factori perturbatori, al capacității de organizare psihomotorie în condiții de solicitare intensă;
- coordonării vizual-motorii (ochi-mână);
- capacității de montaj atențional în sarcini cu localizare aleatorie a informației operative (implică și vederea periferică);

Recomandăm ca programele instructiv-educative ce vor viza dezvoltarea capacității de integrare socială a subiecților prin sport să urmărească și dezvoltarea următoarelor abilități psihice și psihomotorii la care performanțele acestui grup s-au situat sub nivelul mediu al populației din țara noastră:

Puncte slabe puse în evidență de testarea psihologică:

Eficiență atenție / vigilență

Eficiență perceptiv-motorie
Coeficient Vigilență(RNE1)

Coeficientul Rezistență la oboseală (RNE1)

Coeficientul Capacitate de învățare perceptiv-motorie(RNE1)

Recomandări psihopedagogice:

- Antrenarea nivelului de activare conștientă și voluntară a atenției selective;
- Antrenarea capacității de coordonare perceptiv-motorie;
- Antrenarea capacității de activare constantă și voluntară a atenției nespecifice;
- Antrenarea capacității de a detecta modificările specifice și aleatorii care au loc în conținutul sarcinii și eficiența răspunsului emis;
- Antrenarea capacității subiectului de a-și menține optimul funcțional sub acțiunea unor factori care pot induce stare de oboseală: durata mare a sarcinii, volumul ridicat al sarcinilor de percepție, tensiune creată de imprevizibilul sarcinilor
- Antrenarea capacității de a adapta rapid pattern-uri de mișcări (unisegmentare, bisegmentare, heterogene-multisegmentare) preexistente la condiții perceptiv noi și a capacității de optimizare a acestora (creșterea preciziei noilor coordonari stabilite).

De asemenea deoarece 48% dintre subiecți au un stil de comunicare non-assertiv, manipulator sau nu si-au definit stilul de comunicare recomandăm, datorită importanței deosebite pe care acesta o are pentru integrarea socială, antrenarea assertivității, educarea stilului de comunicare și dobândirea caracterului assertiv al acesteia.